

TRAVAUX ET RECHERCHES EN TURQUIE 1982, 205 sayfa. Louvains Editions Peeters (Belçika'da). II. cildi (1983) 288 sayfadır.

İstanbul'da bulunan Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, elli yılı aşkın çalışma döneminde yaptığı bir dizi yayına iki değişik eser ile yeni bir katkı yaratmış bulunuyor. Belirli dizi eserler yanında, süreli yayınlara da önem vererek, belirli aralıklarla ülkemizde yapılan çalışmalara ışık tutma amacı güden bu çalışmanın, bir de geçmişi bulunmaktadır. 1930 yılında çalışmalarına başlayan bu merkezin ilk müdürü Albert - Louis Gabriel idi. Türk sanatı üzerindeki çalışmaları ile müstesna bir yer edinen bu zat¹, enstitüyü sağlam temeller üzerinde kurmuş ve çeşitli seriler yanında *Anadolu* adında süreli bir derginin basılmasını sağlamıştı. Ne yazık ki üç tane çıktıktan sonra devam ettirilmeyen bu derginin birinci sayısı Orta ve Yeni Zaman Türkiye'sine ayrılmış ve tarih dışında dilcilik, sosyoloji, halkbilim, sanat tarihi çalışmalarının 1923 ile 1950 yılları arasını adeta bir envanterini yapmıştı. Gabriel'in ayrılışından sonra Enstitü bu girişimi devam ettirmedi². Ancak otuz sene sonra yerinde bir tutumla bu boşluk giderildi. Bu tarihler arasında *Turcica* dergisinin³ de gene Fransa tarafından üstlendiğini ve bu alanda da, bu ülkenin ne büyük bir kültür birikimine sahip bulunduğunu vurgulamaktadır. Fransızlar kültür alanındaki öncülüklerini, Türk dünyası araştırmalarında da ispat edip, değişik çalışmaları bir araya getiren ve daha da ileri gidip, belirli kültür ve sanat olaylarının sonraki nesillere aktaracak bilgileri de ihmal etmediler.

Seri olarak çıkmasını arzuladığımız bu ciltlerden birincisi 205 sayfadır. İlk yazı enstitünün açılışına ve faaliyetine ayrılmıştır (s. 9-14). Tanınmış türkolog Robert Mantran⁴ da Fransa'daki Türk dünyası çalışmalarına değinmiştir (s. 12-22).

¹ S. Eyice, "Nekroloji. Prof. Albert-Louis Gabriel 2.8.1883-23.12.1972" *Bellelen*, c. 37/147 (Temmuz 1973), s. 321-363. 22 resim ile birlikte.

² Önce Fransız Arkeoloji Enstitüsü adını taşıyan bu kurum, yerinde bir davranışla Anadolu Araştırmaları adını benimsemekle, arkeoloji sözcüğüne karşı ülkemizde gösterilen tepkiyi yatıştırmıştır. Çalışmaları için şu eserlere bkz., Halil Etem (Eldem), *İstanbul'da İki İrfan Evi Alman ve Fransız Arkeoloji Enstitüleri ve Bunların Neşriyatı*, İstanbul, 1937. S. Eyice, "Arkeoloji Enstitüleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, R. E. Koçu. Bu yazıyı hazırladığım sırada yayınlanan sergi kataloğu *Türkiye'deki Arkeolojik Araştırmalarına Fransız Katkısı*, İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1986. 8 büyük yaprakta tarihçe, çalışmalar, kazı merkezleri bulunmakta. Hazırlayanlar: Henri Metzger, Georges Le Rider ve Jean Bacqué-Grammont.

³ Bu satırların yazıldığı sıralarda XVII. sayı satışa verilmişti. XV. sayı 400 küsur sayfa olarak özel sayı hüviyetinde yayınlandı. İlk XI sayının düzenli bir dizini için bkz. Z. Arıkan, *Bellelen*, c. 47/185 (1983) s. 407-452.

⁴ Sayın profesör bunun Türkçeye çevirisini konferans olarak verdikten sonra yayınladı, "Fransa'da Türk incelemeleri ve Türk tarihi üzerine araştırmalar" *Bellelen*, c. 47/187 (1983), s. 869-876.

Böylece en yakışan ilk araştırmalar yerli yerine konmuştur. Bu enstitünün çalışmalarını ve Fransa'da ülkemiz için yapılan araştırmaların hem tarihsel evrimini ve hem de şimdiki durumunu öğrenmek isteyenlere daima yardımcı olacaktır. Tek eksikliğini duyduğumuz taraf, esas bibliyografik kayıtların eksikliğidir. İlk makale için 2 numaralı dip notumuzdaki çalışma şimdilik boşluk doldururken, Fransa'daki türkoloji çalışmalarının detaylı bir kaynakçasını beklediğimiz temennisini iletiyorum. Çalışmaların hepsini burada sıralamak mümkün olmayacağı için anahtarlarını sıralamayı uygun görüyorum. Bunlar arkeolojik araştırmalar olduğu kadar, sanat tarihimizi, kültürümüzü ilgilendirmekte, Kanuni Sultan Süleyman'a yazılan Yunanca bir mektubun da yayını (s. 55-61) görmekteyiz. Kitaplıklar ve Müzeler için ayrılan sayfalarda, yazma eser içeren İstanbul kitaplıkları (s. 99-109) çalışma saatleri, içerikleri ve haklarında yapılan kataloglama çalışmalarını haber vermesi bakımından önemlidir. M. Ülker de, Süleymaniye Kitaplığını kaleme almıştır (s. III-126). Değil, yalnız tarihçilerin fakat bütün İslâm bilimleri üzerinde çalışanların büyük bir dikkat ve merak içinde girdikleri bu kitaplık, üzerinde ne kadar çalışılsa gene de yeterli olmayacaktır. Toplu bir kataloğu bitinceye dek, bu çalışma en iyi klavuz kalacaktır. Z. Orgun ve S. Ayaç da Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nin kuruluşu üzerinde durmuşlar (s. 127-150). Haber ve kısa kaynakça çalışmaları son kısmı meydana getiriyor.

İkinci cilt, 1984 yılında basıldı ve ertesi yıl satışa verildi. Arkeoloji çalışmalarının ağırlığı görüldüğü bu sayıda, kitaplıklar ile ilgili bilgiler önemli bir kısmını meydana getirmektedir. Bu sayıda da Ayasofya, Türk-İslâm Eserleri ve Arkeoloji Müzesi kitaplıkları ön plandadır. Bilhassa bir klavuzdan yoksun Arkeoloji Müzesi Kitaplığı için yapılan çalışma kanımca ilk ciddi çalışmadır. Kuruluşu sırasında bir merkez kitaplık olarak düşünülen bu şirin binada tarih ve kültürümüze ait nâdir yazma ve basma eserler bulunmaktadır. H. Kıvırcık ve N. Vatin bu kitaplıkta bulunan minyatürlü nüshaların bir dökümünü hazırlamışlar (s. 211-225). Haberler kısmı da kaynakça notları ile çok zenginleştirilmiş halde hazırlanmıştır. Dergi redaktörleri yanında, yakın işbirliği arkadaşları da yardımda buldukları için belirli bir dönemin faaliyeti detaylı olarak belgelenmiştir.

Son yıllarda basım alanında epey yenilik getiren Belçika'da basılan bu kitaplar için sürclü dergi karakterini kazanmasını dilemekle, başarılarını kutluyorum.

Doç. DR. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

TURHAN BAYTOP, *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün)*, İstanbul 1984, 520 sayfa. İstanbul Üniversitesi Yayınları 3255. Eczacılık Fakültesi, 40.

Yurdumuzun bitki örtüsünün toplum yapısına etkisi yanında ilişki kurduğu devletler ile yaptığı ticarete bitkilerin özel bir yeri bulunmaktadır. Tarih ile ilgili olan her bir kimse Baharat Yolu diye bilinen ticaret mihverinin Türk tarihindeki yerini bilir. Yakın bir geçmişte de İpek Yolu kavramı çeşitli iletişim araçları ile büyük bir kitleye bir kez daha hatırlatıldı. Bunun tarihte oynadığı rol kadar günlük yaşamımızda da değişik bir yeri vardı. Bilimsel çalışmalar kadar halkbilim kavramına kadar giren bitkileri tam bir envanterin eksikliği yıllardan beri duyulduğu için, bu işin sayılı mütehasıslarından biri olarak tanınan sayın profesör tarafından ilgililere ve araştırmacılara sunuldu. Bir tıp tarihi araştırmacı yöntemi ile ele alınan eser büyük boy olarak yayınlanmış ve yararlı resimler ile donatılarak çekici bir hale getirilmiştir. Tarihsel evrim de ihmal edilmediği için araştırmacılara değerli bir klavuz karakteri kazanmıştır. Konulan dizinler de kitaptan yararlanmayı büyük bir ölçüde kolaylaştırmakta ve şifa arayanlar kadar merak edenleri de tatmin etmektedir. Hangimiz yaramıza tütün basmamıştır. İlk rahatsızlık belirtilerinde kuru çay ve kahveden yardım aramamıştır? Kullandığımız tuz ve biberin lezzet kadar organ gereksinmesini karşıladığını şuuraltı olarak bilmekteyiz. Bunun tarihsel evrimi çok eski zamanlara kadar uzandığı için, tıp ile ilgili olanlar zaman zaman çeşitli eserler kaleme almamışlardı. Bu arada en eski Türk dili yadigârları arasında tıp metinlerinin bulunduğunu belirtmeliyim. Diğer çalışmalar da araştırmacı tarafından eleştiri süzgecinden geçmiştir (Tarih ve Gelişim, s. 13-64). En eski devirlerden günümüze dek konuya eğilen kişilerin eserlerini ve çalışmalarının bir özeti yapan araştırmacı, haklarında yapılan eleştirisel yazıları da katmakla, konunun detaylarını gözler önüne sermiştir. Bitkilerin günlük kullanımlarının ne olacağı ve hangi koşullar içinde kullanılması gerektiği için söz söylemeğe yetkili kişilerden olan araştırmacı kitap bilgisi yanında bizzat araştırmalar yaparak sonuca gitme yolunu benimsediği için esere kullanılma alanını genişletme olanağı sağlamış ve bu gezileri sırasında rast geldiği yeni bilgileri de katmakta ve bilim dünyasına yeni konular hediye etme fırsatı bulmuş ülkemizin bu alandaki özelliğini vurgulamıştır. Böylece müstesna bir eseri sabırla işleyip bizlere sunan araştırmacıyı, kendi malzeme-mizi başka kaynaktan öğrenme zorunluluğundan kurtardığı için kutlamalıyız.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

ARYEH SHMUELEVITZ, *The Jews of the Ottoman Empire in the late Fifteenth and the Sixteenth Centuries. Administrative, Economic, Legal and Social Relations as Reflected in the Respona*, Leiden 1984, IX+207 sayfa.

Osmanlı tarihi içinde azınlıkların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunlar arasında da Musevi dinine mensup olanların da özel bir yere sahip oldukları uzun zamandan beri teslim edilmişti. Avram Galanti tarafından hızlandırılan çalışmalar Uriel Heyd ve Bernard Lewis adlı iki çalışkan araştırmacının arşivlerimize girmeleri ve kıymetli malzemeleri ortaya çıkarmalarından sonra değişik bir görünüm kazanmağa başladı. Bunların açtıkları yolda yürüyenler de kendi ilgileri ölçüde ortaya bir hayli araştırma çıkardılar. Şimdi, Hollanda'da bulunan Brill yayınevi tarafından çıkarılan bir yeni eser de bu alana eğilmektedir. Bu gurubun en faal dönemlerinden biri olan Onbeş ve Onaltıncı yüzyıllar ile sınırlanmakta, konuyu dağıtmadan belirli bir çağı aydınlatmaktadır.

Eserlerde Türk kaynakları epey sınırlıdır. Daha önce yapılan çalışmalar sırasında belirli kaynaklarımız araştırmacılar tarafından bizzat görülmüş iken bu kitapta, yapılan ana kaynak çalışmalarına dayanılarak Türk tarafı incelenmiştir. Eserin ana kaynaklarının büyük çoğunluğu İbranice eserlere dayandırılmıştır. Asılları yanında İngilizce gibi yaygın bir bilim dilinde de çevirisinin verilmesi, yararlanma alanını genişletmektedir. Bu sayede de görmemiz mümkün olmayan epey malzeme sahibi olmaktadır. Musevilerin Osmanlı devleti içinde oynadıkları rol büyük ölçüde ticaret alanında ve yapılan büyük ihalelerde kendisini göstermiştir. Araştırmacı bu alana büyük bir ağırlık vermek suretiyle, çok yararlı bir girişimde bulunmuştur. Bu alanda Halil İnalçık tarafından yapılan çalışmalar yanında, Ömer L. Barkan'ın kaleminden çıkan araştırmaları dikkate alan yazar, bu alanın belirli bir yönünün önemine yeni bilgiler kazandırmaktadır. Böyle güzel bir kitap esas kaynakların da eleştirci süzgecinden geçmesinden sonra bir kez daha ele alınması kaçınılmazdır. Örnek araştırmacılar, kitabın sonuna konulan kaynakçada açıklanmıştır. Ek kısmında da, Osmanlı tarihi için yararlı olacak kaynakları kaleme alan kişiler hakkında kısa fakat yararlı bilgilerle doludur. Böyle bir kıymetli klavuzu meydana getiren araştırmacıyı daha başka eserlerin yazarı olarak da görmek isteriz.

Doç. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

DANIEL PANZAC, *La Peste dans L'Empire Ottoman 1700-1850*, Leuven 1985 (satışa verilışı 1986 yılı başları), 659 sayfa. Yayınevi Belçika'daki Peeters'dir. Üstlenen kurumlar İstanbul'daki Fransız Anadolu Araştırmaları (Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul) ile Hollanda Arkeoloji Enstitüsüdür (Neederlands Instituut voor het Nabije Oosten). *Collection Turcica*, dizisi no. V.

Hastalıkların dünya tarihinde oynadığı rol üzerinde uzun zamandan beri çok ciddi araştırmalar yapılmaktadır. İlk bakışta tıp tarihi üzerinde çalışanların konusu gibi bir önyargı meydana gelebilir. Halbuki demografik hareketlerin nasıl geliştiği ve hangi olayların etkili olduğu son yıllarda etraflı olarak ele alınmaktadır. İşte salgın hastalıklar da böyle bir olay içerisinde özel bir yer edinmektedirler. Sosyal yaşamı olduğu kadar edebiyat çalışmalarım da yakından ilgilendiren salgın hastalıklar, tarih metinlerinin ciddi incelenmesi ayrıca son yıllarda detaylı olarak inilen arşiv malzemesi sayesinde incelenebilir. Edebiyat alanında herkes Dekameron hikâyelerini yakından bilir. Veba hastalığından kaçan bir grup insanın birbirlerine anlatacakları şeyleri biraraya getiren bu eserden üç asır sonra, gene İtalya'da Milano kentinde patlak veren veba salgınının anısını XIX. yüzyılda kaleme almak isteyen büyük edip Alessandro Manzoni, tarih dolu romanını salgın veba hastalığı içinde geçen dönemde incelenmişti. Venedik Cumhuriyetine iki kez ağır darbe indiren veba hastalığı salgını üzerine sert önlemler alınmış, bunun tarihsel evrimi de 1980 yılında büyük bir serginin hazırlanmasına, şık da bir eserin yaratılmasına yol açmıştır. Kara ölüm diye tanınan bu olay üzerine değişik ülkelerde yapılan çalışmaları izlemek bile çoğu kez hayal olmaktadır. Ülkemizde de böyle bir çalışma hiç bir zaman ciddi olarak ele alınmamıştır. Tıp tarihi üzerinde çalışanlar bazan kısa bilgileri biraraya getirmişler ve çoğu kez erbabının bile haberi olmadığı ürünler vermişlerdi. Sanat tarihi üzerinde çalışanlar da bazan hastahaneleri incelemek ve bunları meydana getiren mimarları ele almakta ve çağında Avrupa'daki hangi stil olduğunu tartışır. Esas birey olan insan ise kaynaklarımızda hiç görünmez. Haber veren tarihçiler bölgeyi ve devam eden süreyi belirttikten sonra bilgiyi keserler. Kaç kişinin telef olduğu ve ülkenin nüfus durumu yanında ekonomik yaşamına ne gibi bir sarsıntı getirdiği hiç belirtilmez. Bundan dolayı da tarihçilerimizden hiç birinin bu konuya eğildiğine tanık olmadım. Olsaydım bile işe daha baştan vazgeçme arzusunun belirtileceğini görecektim. Zira yeni yetişen türkologlardan Panzac, bunun ne kadar çetin bir iş olduğunu bu hacimli kitabı ile önümüze sermektedir. Eseri incelemeye başlamadan önce bir tek kaynakça bölümüne bile bakmak konunun ne kadar devasa bir yer ve zaman kapsadığını göstermektedir (s. 521-574). 1112 adet eser yanında arşiv malzemesi de en can alıcı yeri tutmaktadır.

Ülkemizi ziyaret eden ve buldukları dönemlerde meydana gelen bütün olaylara dikkat eden kişiler, sağlık konularına her zaman için dikkat etmişlerdir. Beslenme durumumuz ve düzeyimiz yanında Türk mutfağı bir yabancı için dikkat çekici olduğunun yanında, meydana gelen hastalıklara da ne gibi önlemler aldığı-

mızı da meraklı bir gözle izlediler. Bundan dolayı ortaya çok sayıda yabancı malzeme çıkmıştır. Bir an için bizim hiç bir kaynağımızın olduğu tarzında yargı yaratışımın farkındayım. Tıp kitaplarımız, hastanelerimiz, halk arasında yaratılmış tedavi usulleri elbetteki belirli bir kültür evriminin uzantısıdır. Ayrıca Panzac güzel bir tutumla, ilk sayfaya taun (veba) dan ölen Nâciye adlı birinin mezar kitâbesini koymakla, hangi kaynaktan harekete geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu kaynağın tek olmadığı ve daha başka yazıtların bulunduğunu gene Fransız araştırmacılar elden geçirmektedirler. Sayın araştırmacı kuru sayfalar ile yetinmeyip, ülkenin hangi taraflarında hastalığın yayıldığını ve hangi yörelerin etki altında kaldığı hakkında haritalar ve grafikler vermekle bu alanda ne kadar büyük bir çaba içinde bulunduğunu ortaya koymuş bulunuyor. Yer isimlerine göre hazırlanan dizin de araştırmacıların en büyük yardımcısıdır. Böylece hastalık ile beraber belirli dönemlerin nüfus durumu için de bilgi veren bu kitap, hazırlayan kadar basımını üstlenenlerin nasıl büyük bir rizikoyu göze aldıklarını ortaya koymaktadır. Bilimsel çalışmaların sarsıntıya girdiği üzerinde tereddüde düşenleri sıkıntıdan kurtarıp, ciddi eserlerin henüz devam etmekte olduğunu belirtmesi yanında bu eser tarihçilerin her zaman işine yarayacak ve devletin içinde bulunduğu ekonomik durumu için iyi bir klavuz olacaktır. Kültür tarihimiz üzerinde çalışacaklar için de zengin malzeme içeren bu kitapta, ülke durumunun başka devletlere resmi yollardan nasıl yansıtıldığı hakkında sayısız bilgilere kavuşacaklardır. Böyle devasa bir konuya aynı erudişyon ile yaklaşan ve çok başarılı bir eser yaratan araştırmacıyı başarısından dolayı candan kutlarken, yayınına sağlayanları da tebrik etmek gerekir.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

CARLA COCO-FLORA MANZONETTO, *Baili Veneziani alla Sublime Porta. Storia e Caratteristiche dell' Ambasciata Veneta a Constantinopoli* (Babıâli nezdindeki Venedik balyosları. İstanbul'daki Venedik elçiliğinin tarihi ve karakteristik görünüşleri), basım yeri ve tarihi yok. (1985?) 126 sayfa, ek 35 fotoğraf. Yayınlayan: Comune di Venezia (Venedik Belediyesi). Belediyenin Kültür Müdürlüğü (Assessorato alla Cultura) ile Venedik Üniversitesinin (Università degli Studi di Venezia) Studi Eurasiatici adlı bölümün işbirliği ile hazırlanmıştır. Önsözü yazar: Andrea Csillaghy. Satışa verilmeyip, ilgili kuruluş ve kişilere dağıtılmıştır.

Türk-Venedik ilişkileri 1220 tarihinde imzalanan ticaret anlaşmasından sonra hız kazanmış ve 1797 yılına dek, hızlı bir gelişme içerisinde bütün Yeniçağ tarihini etkilemiştir. Anadolu Selçukluları döneminden başlayan ilişki, beylikler döneminde de önemini yitirmemiş, Osmanlıların güçlenmesinden sonra bütün bir süreyi kapsama içine almıştır. Böyle canlı bir olayın ortaya koyacağı malzemenin de büyük ve zengin olması doğaldır. Bunların incelenmesi sonunda ortaya değerli eserler çıkmaktadır. Bunlar arasında Tommaso Bertele'nin kitabı bir dönüm noktası meydana getirmiş, Paolo Preto tarafından da kaleme alınan kitap da yeni malzeme kazandırmıştır. Şimdi üçüncü evreye girmiş bulunuyoruz. Bu alanda yaptıkları ilk çalışma ile ortaya çıkan iki bayan araştırmacı, Venedik Belediyesinin Kültür dairesi tarafından görevlendirilmişlerdir. Venedik Üniversitesinde Hungaroloji çalışmalarına devam ederken, Türk tarihi ile yakın ilişkisini gördükleri bu ülkenin hem Venedik hem Türk tarihi ile nasıl bütünlük meydana getirdiğini görünce Türkçe öğrenmeğe başladıkları başka yaşadıkları Venedik şehrinde bulunan malzemeyi değerlendirmeğe başlamışlardır. İlk yayınladıkları eserde başarılı olduklarını gördükten sonra, devam etmelerini temenni ederek başlamak herhalde yanlış olmaz.

Kitabın başlığına bakıldığı zaman bütün zamanları kapsadığı zannedilir ise de ağırlık XVI. yüzyıla verilmiştir. Bu döneme ait kaynakların daha derli toplu bulunması, aynı zamanda Rönesans dönemi tarihi araştırmaları İtalya'da çok ileri düzeyde bulunduğu için yazarlar da aynı havadan kendilerini kurtaramamışlardır. Bununla beraber bir dönemi çok iyi incelemekle, konuyu fazla dağıtmamak başarısını göstermişlerdir. Zira XVII. yüzyıldan sonra kaynaklar başdöndürücü bir şekilde çoğalmakta, her iki devletde de siyasal ve ekonomik yapının da değişmesi, konuları zorlaştırmaktadır. Bu tehlikeyi hisseden hazırlayıcılar süreyi kısaltmakla ortaya malzemesi bol ve iyi işlenmiş bir eser çıkarmışlardır. Başlık olarak da Venedik balyoslarını ön plana almakla hangi yolu izleyeceklerini açıklamışlardır. Zira XVI. yüzyıl Venedi-diplomasisi için başarı dolu bir çağdır. İki yüzyıl sürdürdükleri meslek düzenlemeleri bu dönemde doruk noktasına ulaştığı için, adeta bütün çağdaş ileri ülkelere örnek olmuştur. Her biri ince kurallar çerçevesi içinde yetişen Venedik temsilcileri günlük raporları, hem de döndükten sonra Senato önüne sundukları detaylı sefaretnameleri ile daha o sıralarda bile gıptayı hakmışlerdi. Her çağdaş devlet bu sırları geçirmek

için her türlü yola başvurulardı. Venedik Cumhuriyeti yöneticileri de koydukları sıkı kayıtlarla bu bilgilerin başka yerlere geçmesini önlemek istemişler ise de başarılı olamamışlar, İtalya'da bulunan çeşitli devletler ve ileri gelen devlet adamları bu yazılı metinlerin bir suretine sahip olmuşlardı. Biraz da iyi olmuştur, çünkü zamanın amansız tahriri karşısında özgün nüshaların bir kısmı yitirilince, şimdi bu suretler değer kazanmıştır. Geçen yüzyılda E. Alberi tarafından bunların bir yayını yapıldı. Tarihsel değerlerinin ortaya konulmasından sonra da birinci el kaynaklar arasında başlandı. Şimdi de bu diplomatların devletin iç ve dış politikasında oynadıkları roller üzerinde durulmaktadır. İşte elimizdeki kitap bu detayı da açıklayacak bir eserdir.

Eser girişten sonra iki ana bölüme ayrılmıştır. Giriş kısmında Balyos sözcüğünün nereden geldiği ve nasıl bir etimolojik değişiklik geçirdiği üzerinde durulmuştur. Venedik vatandaşlarının doğu topraklarındaki sorumluluğunu üstlenen bir görevli olarak tanınan balyos, zaman geçince bir tek İstanbul'dani temsilinin ünvanı olarak kalmış, Osmanlı zamanında da, yabancı temsilcilere verilen bir san olarak da tekrar edilmiştir. İstanbul'un Türkler eline geçmesine dek, Venedik Cumhuriyeti Osmanlı başkentlerinde süreli bir görevli bulundurmamıştı. Yapılan görüşmelerde ortada bulunan anlaşma veya anlaşmazlıklar İstanbul'dan yollanan temsilci veya burada bulunan balyos aracılığı ile yürütüldü. İstanbul'un fethi sırasında Venedikliler Bizans İmparatorluğunun yanında yer aldılar. İstanbul fâtihi olan II. Mehmed ise bunun politik bir sorun yapmadı ve bir yıl sonra yeni bir barış görüşmesine izin verip yapılan sulh önerisini kabul etti ve böylece ilişkiler kesilmeden sürdürüldü. Bu tarihten sonra gelişen evreler içinde bazı önemli kişiler rol oynamadı ki elimizdeki kitapta bunlardan bazıları işlenmektedir. XVI. y.y.' in ilk yarısındaki önemli olaylardan sonra Pietro Zen ve Alvise Gritti incelemektedir (s. 32-38). İlki bir diplomat olarak sivrilmiş, diğeri de babası Andrea Gritti gibi iki devlet ilişkilerinde faal rol oynamış bir tüccar tipi idi. Pietro Zen 1523 ile 1539 yılları arasında çeşitli kereler Osmanlı merkezine geldi ve ileri gelen kişilerle önemli görüşmeler yaptı. Memleketine döndükten sonra kaleme aldığı yazılarından ve sefaretnamesinde Osmanlı devletinin yapısını detaylı olarak inceledi. İbrahim Paşa ile olan yakınlığı nedeniyle övgü dolu satırlar kaleme aldı. İstanbul'un canlı bir tasviri ve evlerin yapıları da onun eleştiri dolu satırlarında canlandı. Kabul resimleri sırasında gördüğü şenlikler onun kaleminden sonraki nesillere aktarıldı. 1539 yılında ilerlemiş bir yaşta iken bile, iki taraf arasında süregelen harbe bir son vermek için görevlendirildi. Fakat sıhhati elvermediği için Saraybasna'da öldü. Malları yağmaladı ve tutulan düzgün bir belge ile devletin ilgililerine teslim edildi. İlgili Türkçe belge bu anlam- lı ziyareti bize nakleder (yayını için bk. *Belgeler c. I/2*).

Luigi Gritti ise İstanbul'da uzun süre kalan ve renkli bir yaşamdan sonra memleketine dönen ve orada devlet başkanlığı (Doge) mertebesine yükselen Andrea Gritti'nin oğlu idi. Osmanlı sarayına yakınlığı sayesinde önemli görevler üstlandı ise de hoş olmayan bir şekilde öldürüldü (s. 35-36). Konu edilen diğeri önemli bir kişi de Marc'Antonio Barbaro'dur (s. 45-49). 1568 yılında geldiği İstanbul'da 1573 yılına dek kaldı. Bu zaman zarfında Venedik'deki dünyaca tanınmış tersanede büyük bir patlama meydana geldi ve hemen akabinde Türk yöneticileri Kubad Çavuş'u yollayıp Kıbrıs adasının teslimini istediler. Red edilince ordu ve donanma Kıbrıs'a

çıktı ve ele geçirdi. 1571 yılında ise İnebahtı önlerinde Türk donanması müttefik donanması karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ise de 1573 yılında iki devlet yeni bir anlaşma dönemi içine girdiler. Bu çok çalkantılı dönemde Barbaro tutuklu olarak İstanbul'da kaldı. Fakat ülkesine düzenli olarak haber verdi. Nasıl? Yıllardan beri aranan yanıt bu kitapta verilmektedir (s. 47). Lüzumsuz kağıt parçaları üzerine şifreli yazılan haberler becerikli eller aracılığı ile Venedikli yöneticilere gönderiliyordu. Barbaro'ya misilleme olarak Türk elçisi Muhammed adlı tercüman aynı yıllarda Venedik Cumhuriyeti tarafından Verona'daki kalede rehin tutuldu.

Böyle canlı ve hareketli dönemi yaratanların sayısı elbette bu kadar olamazdı. İstanbul'da ülkesinin buğday fiyatlarını ile oynadığı için tutuklanan ve intihara zorlanan Lippamano adındaki balyos, çeşitli Türkçe eserleri ve bu arada Hoca Sadeddin'in Taclt-tevarih adlı eserini ve daha başka fikir ürünlerini İtalyanca kazandıran Çarlı adlı çevirmen (dragomanno) ve meslekdaşı T. Tarsia. Ne kadar incelenirse malzeme tükenmez.

Bu olaylar nasıl bir ortamda cereyan ediyor ve hangi yollardan gidip geliyorlardı. Yıllardan beri dağınık bulunan bilgiler de ilk kez bu kitap içinde derli toplu (s. 79-84) olarak ele alınmış. Sayfa 80 de bulunan harika iki başkent arasında hangi deniz ve karayolunun kullanıldığını gösteriyor. Sayfa 81. de ise kara yolu uzaklığının bir dökümü yapılmış ve konaklama yerleri düzenli işaret edilmiş. Elçilerin hangi evi kullandıklarını incelemek bile yersizdir. T. Bertele tarafından bu konu detaylı olarak ele alınmıştı. Elçiler kadar tercümanlar ve yeni yetiştirilen gençlerin de iki devlet arasındaki ilişkileri inkâr edilmemiş ise de, tam olarak değeri henüz verilmedi. Kitap ise bu boşluğu da gideriyor (s. 105-116). Venedik Cumhuriyeti 1551 yılında aldığı bir kararla, gençlerin yetişmesi için önlemler almıştı. Ne var ki bu girişim bilimsel bir hüviyet kazanmadı. Fransızlar, Giovanni di Lingua denen bu durumu kendi dillerine adapte edip, Jeunes de Langue adını verdiler, hatta daha da ileri gidip bilimsel çalışmalara teşvik ettiler. Venedik Cumhuriyeti ise malzeme meydana getirmekle yetindi. Her işin başlangıcını yarattı. Devamını ise başka ülkelere kattı. Kitaplıklarda bulunan eserler ve arşivler dolduran malzeme Fransız ve Alman araştırmacılar tarafından bilimsel bir yöntemle bilim dünyasına sunuldu. Bununla beraber İtalyan araştırmacılar yaptıkları yayınlar sayesinde bu konunun tek yetkilisi olduklarını her zaman ispat ettiler. Araştırmacıların hizmetinde bulunan düzenli malzeme daha uzun yıllar işimize yarayacaktır.

Kitap çok güzel bir kağıda, göz alıcı ve doyurucu bir şekilde basılmıştır. Bazı bibliyografik eksik ve kusurlarına karşın, bilimsel çalışma yapmak isteyenler kadar ilk kez merak edeceklere de iyi bir klavuz olarak kalacaktır. Araştırmacıları kişisel olarak tanıdım. Biraz geç olmakla beraber Türk kaynakları olmadan malzemenin tam incelenemeyeceğini ihsas etmektedirler. Başladıkları Türkçe öğrenimini daha ileri götürmeleri ortaya daha değerli eserler çıkarmalarına yarayacaktır.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKİROĞLU

Studi in Onore di Francesco Gabrieli nel suo Ottantesimo Compleanno (Doğumunun sekseninci yılında Francesco Gabrieli'ye armağan edilen araştırmalar), Roma 1984, 2 cilt. Toplam 850 sayfa Yayınlayan: Università di Roma "La Sapienza" Dipartimento di Studi Orientali. 120.000 lired.

Doğubilim araştırmalarında seçkin bir yeri bulunan sayın profesör F. Gabrieli'ye doğumunun 60. yılında armağan edilen bir ciltten sonra, bu kere sekseninci yılını başarıyla sürdürdüğü için sevenleri tarafından iki ciltlik bir armağan eser hazırlanmıştır. İlerlemiş yaşına meydan okuyarak faal bir bilim adamı olarak saygınlık yaratan sayın Gabrieli, alanının tam anlamıyla bir *doyen* dir. Daha da uzun yıllar bu ünvanı hiç kimseye kaptırmayacak bir karakter ve beceriye sahiptir. Roma'da bulunan dünyanın en eski faal bilimsel kurumlarından Accademia Nazionale dei Lincei'ye başkan atanması da, yarattığı müstesna havanın bir uzantısıdır.

Makalelerin toplanmasında baş rolü oynayan R. Traini tarafından kaleme alınan sunuş yazısından sonra 1964-1983 yılları arasındaki yazılarının bir kaynakçası yapılmıştır (s. viii-xix). Bunun bile tam olmadığı ve birçok ansiklopedi maddesinin konmadığı ve ayrıca günlük gazetelere verdiklerinin derlenmesinin zor olduğu da itiraf edilmiş. Kaynakçada dikkati çeken tarafım, salt bir mütehasıs olması yanında değişik edebiyat alanında ve ayrıca büyük İtalyan şairi Dante Alighieri üzerinde de araştırma yapacak kadar geniş bir erüdüsyonan sahip olduğunun ortaya çıkmasıdır. Alanında çıkan yayınlardan hemen haberdar edilen sayın Gabrieli bunların büyük bir kısmı hakkında da eleştiri ve tanıtma yazıları da kaleme almıştır.

Böyle devasa bir armağan kitabında Türk tarih ve kültürünü yakından ilgilendiren araştırmalar da bulunmaktadır. Bunlara sırası ile göz atacak olursak:

A. Bausani, "Le coste della penisola salentina nel portolano di Piri Reis" (s. 53-59) [Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriyesine göre Salento yarımadasının kıyıları]. Bilim dünyasında bir İranist olarak tanınan Bausani dilimizi bilir. Tanınmış denizcimiz üzerine bir süreden beri sürdürdüğü çalışmalarını şimdi kısa bir çalışma ile sürdürüyor. Fotokopisini de koyduğu yöne ile ilgili bilgilerin çevirisini veriyor.

Salvatore Bono, "Manodopera servile musulmana per lavori pubblici in Italia (sec. XVI-XIX)" (s. 85-93) [İtalya'da kamu hizmetleri için kullanılan müslüman işçiler (onaltıncı ilâ ondokuzuncu yüzyıllar)].Yıllardan beri İtalya'daki Müslüman tutsaklar üzerine çalışan araştırmacı bu kez andığı yüzyıllarda bazı yapı işlerinde çalıştırılan Türk tutsaklar hakkında bilgi vermekte. Zorla dinleri değiştirilen kişiler ile parasını verip de ayrılanlar üzerinde de durulmuştur.

Giorgio Raimondo Cardona, "Una ottova in turco nel Ciriffo Calvaneo di Luca Pulci" (s. 163-171). [Luca Pulci'nin C. Calvaneo adlı eserinde bulunan Türkçe bir sekizlik] İtalya'da basılan kitaplar ve broşürler içinde bazan umulmadık Türkçe ibareler bulunur. Yıllardan beri bu konu üzerinde çalışan araştırmacı 1485 yılında

basılan bir inkunabil içinde bulunan dizeleri incelemekte ve kendi diline bir çevirisini sunmaktadır. Bu tarz eserlerin de üzerinde duran araştırmacı dilimizin etkinliği üzerinde yararlı bir çalışma meydana getirmiştir.

Aldo Gallotta, “I manoscritti turchi della Biblioteca Reale di Torino” (s. 349-372) [Torino’daki Kraliyet Kitaplığında bulunan Türkçe yazmalar] İtalya’da bulunan Türkçe elyazmaların bir envanterini meydana getirmeğe girişen sayın Gallotta, şimdi Torino’da bulunan yazmaları bilim dünyasına sunuyor. Geçen yüzyılda R. Tecco adında kültürümüze merak saran bir diplomat tarafından temel atılan bu malzemenin bilimsel bir tavsifinin yararı üzerinde fazla durmak gereksizdir. Bu global çalışmanın bir an önce bitmesi temennisi ile yetiniyorum.

Mario Grignaschi, “L’Impero Ottomano e le minoranze religiose” (s. 411-422) [Osmanlı İmparatorluğu ve azınlık cemaatler]. Bu konuda daha önce kıymetli fetvaların yayınına gerçekleştiren sayın profesör Türk din toleransının azınlık cemaatlerini nasıl bir güvence altında tuttuğunu göstermektedir.

Anna Masala, “I semai kahveleri a Istanbul” (s. 487-501). [İstanbul’daki semai kahveleri] İstanbul yaşamında hoş bir yeri bulunan kahveleri üzerine bir araştırmadır.

Doğrudan Türk dünyasının ilgilendiren bu araştırmalar dışında yöntem bakımından değerli sayılacak araştırmaların sayısı epey fazladır. Bunların böyle değerli bir kişiye armağan edilmesi, eserin değerini yükseltmekte ve Gabrieli’nin alanında ne kadar büyük bir ad bıraktığını da ortaya koymaktadır. Faal yaşamını daha uzun yıllar sürdüreceğine inandığımız sayın Gabrieli, adına çıkarılan bu armağan kitabı ile de eserleri yanında kitaplıkları dolduracaktır.

DOÇ. DR. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

Les Ottomans en Méditerranée. Navigation, Diplomatie, Commerce (Akdenizde Türkler. Gemicilik, diplomasi, ticaret), Fransa'da yayınlanan: *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, adlı derginin özel sayısıdır. No. 39 (1985). 244 sayfa. Satışa verilşi 1986 yılı Haziran ayındadır. Ederi 95 Fransız frangı.

Akdeniz'in dünya tarihinde oynadığı rol üzerinde uzun zamandan beri derin araştırmalar yapılmaktadır. Kıyılarda yerleşen topluluklar bu denizin nimetlerinden yararlanma yanında, kendilerinden de çok şeyler kattıkları için, ortaya canlı ve hareketli bir tarih olayı çıkmıştır. Bunlar arasında Türklerin oynadıkları rol de ihmal edilmemiş, çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bununla beraber ortaya henüz tam bir muhalled kitap çıkmamıştır. Nedenlerin başında ihmal değil, malzeme bolluğu gelmektedir. Türk arşivlerinden başlayarak, her bir devletin arşivinde ve kitaplıklarında bu konu ile ilgili baş döndürücü sayıda belge bulunmaktadır. Bunların değil sayısı en basit bir envanteri için bile henüz yıllarca çalışmak gerekmektedir. Bu tarz bir araştırmacı veya araştırmacı kadrosunun yetişmesini bekleyene kadar yapılacak ilk iş, eldeki malzemeye göre çalışmak ve önemli malzemeyi haber vermektir. İşte böyle bir çalışmaya şimdi elimizde bulunan bir derginin özel sayısı sayesinde sahip bulunuyoruz. Akdeniz tarihi içinde müstesna bir yeri bulunan Fransa, bu konu üzerindeki çalışmalarına büyük bir hızla devam etmekte iken, özel bir de dergi yayınlanmasını sağlamakta ve hatta daha ileri giderek ancak mütehasıslara seslenecek bir derginin de yayını sağlamaktadır. Bu yayın daha kalıcı bir duruma getirmek için Osmanlı Türklerinin durumuna eğilmişlerdir. Böylece tarihimizin önemli bir dönemine her zaman için kullanacağımız bir klavuz ve kaynak eser kazandırmışlardır. Araştırmaların büyük bir kısmı tarihimize aşına kişiler tarafından kaleme alındığı için, ortaya tek taraflı değil fakat karşılaştırmalı makaleler ile dolu bir ortak eser çıkmıştır. Bu da onların ne gibi bir kültür birikimi içinde olduklarını kanıtlamaktadır. Böyle müstesna bir kaynağı değerlendiren bu ülke araştırmacıları, daha zengin malzemeye sahip diğer Akdeniz ülkelerini bilimsel açıdan kat kat geride bırakmışlardır. Tarih dünyasında yaptıkları araştırmalar ile her zaman örnek olmuşlar ve hemen hemen her alanda ilk plânda bulunma başarısını hiç bir ülkeye kaptırmamışlardır. Şimdi elimizde bulunan özel sayı da işte böyle bir çabanın ürünüdür. İnceledikleri alanları başarılı bir tarzda ele alıp, işlemeyen de öte yeni ufuklar açan bu ülke araştırmacılarına gıpta etmemek elden gelmiyor.

Özel sayı iki ana başlık altında toplanmıştır. Sunuş kısmını kaleme alan Daniel Panzac adlı Türkologdur. Yaptığı yayınlara ek olarak şimdi bu özel sayının gerçekleştirilmesinde birinci derecede rol oynayan Panzac, sunuş dışında, mütehasısı olduğu XVIII. yüzyıl üzerine bir de araştırma yazmış bulunuyor (s. 177-188). İlk kısım olan "La navigation", altı aded araştırmayı içermektedir. İlk makale Jean-Louis Bacqué-Grammont tarafından yazılmıştır: "Soutien logistique et présence navale ottomane en Méditerranée en 1517" (s. 7-34). Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan belgeler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştıran araştırmacı, Kapudan Cafer Ağa'nın